

Панасюк Александр. *Внешнеполитическая деятельность Белорусской Народной Республики в 1918–1925 гг.* В статье сделана попытка рассмотреть и проанализировать основные направления внешней политики Белорусской Народной Республики в 1918–1925 гг. Определены основные формы и методы ведения дипломатии БНР. Рассмотрены основные варианты решения «белорусского вопроса» в системе международных отношений. Отмечено, что налаживание дипломатических отношений было важной и одновременно сложной задачей белорусских властей. Сложность заключалась прежде всего в неопределенности правового статуса государства. Предпринята попытка объяснить причины неудач проводимой внешней политики. Определено, что национальные интересы белорусов были проигнорированы ведущими государствами, а дипломатическое признание проходило в большей степени де-факто путем обмена дипломатическими представительствами.

Ключевые слова: Белорусская Народная Республика, внешнеполитические отношения, Всебелорусский съезд, Уставная грамота, Народный секретариат, Народная рада, И. Воронко, А. Луцкевич.

Panasyuk Oleksandr. *Foreign Political Relations of the National Republic of Belarus in 1918–1925 Years.* The article considers and analyzes the main trends in foreign policy of the National Republic of Belarus in 1918–1925 years. It was pointed out main forms and methods of diplomacy of the National Republic of Belarus. It is noted that the establishment of diplomatic relations was an important and challenging task for Belarusian authorities. The complexity was the uncertainty of the legal status of the state. It was regarded the main variants of the solution of «The Belarusians question» in the system of international relations. It was tried to explain the reasons of failure of given foreign politics. It was determined that the national interests of Belarusians were ignored by the leading states, and diplomatic recognition was held in greater de facto through the exchange of diplomatic missions.

Key words: the National Republic of Belarus, foreign policy relations, Belarusian congress, Charter, People's Secretariat, I. Voronko, A. Lutskevich.

Стаття надійшла до редколегії
26.04.2013 р.

УДК 94(4+438)«1918/1939»:325.54

Анатолій Шваб

Регіональна, релігійно-етнічна та соціально-демографічна характеристика континентальної еміграції з Польщі в 1930-х рр.

У статі відтворено динаміку міграційних процесів між Польщею та європейськими країнами в 1930-х рр.; здійснено кількісний та структурний аналіз по роках та країнах еміграції у розрізі воєводств і віросповідань; відтворено соціально-демографічну структуру та регіональні особливості континентальної еміграції.

Ключові слова: еміграція з Польщі, національна структура міжвоєнної еміграції з Польщі, напрямки еміграції з Польщі, рееміграція до Польщі, еміграція у розрізі воєводств.

Постановка наукової проблеми та її значення. Еміграція в міжвоєнній Польщі посідала особливе місце в державній політиці та суспільній свідомості. Через неможливість швидких соціально-економічних змін польська влада та населення розглядало її як важливий засіб розв'язання проблем зайнятості населення, матеріального забезпечення та соціальної стабільності. Пошук сталих зовнішніх ринків праці, забезпечення соціальних прав своїх співвітчизників за кордоном, регулювання через працевлаштування за кордоном соціальних та політичних процесів різних регіонів набуло у Другій Речі Посполитій системного характеру. Аналіз еміграційної політики та зумовлених нею процесів переконливо засвідчує, що через регулювання напрямків, динаміки та контингенту емігрантів польська влада вирішувала економічні, політичні й національні питання.

Відстеження статистики міграційних процесів за такими критеріями, як регіональні напрямки еміграційного руху, етносоціальна та демографічна структура, вплив зовнішньополітичних та економічних чинників на динаміку міграційних процесів, участь в еміграції представників різних національних груп заповнюють прогалину сучасної української історіографії та дають змогу ввести до наукового обігу важливі для дослідників політичної, соціально-економічної і національної проблематики міжвоєнного періоду результати.

Аналіз досліджень цієї теми. У сучасній українській історичній науці порушені в нашій статті питання комплексно не досліджувалися. Винятком є лише наукові розвідки С. Качараби, у яких проведено детальний аналіз структури та напрямків трудової еміграції із західноукраїнських земель, що перебували у складі Другої Речі Посполитої.

Досить широко цю тему висвітлювали польські дослідники, проте наявний доробок не дає чіткої уяви про регіональні особливості континентальної еміграції та її релігійно-етнічні складники.

Важливим джерелом для дослідження цієї теми є публікації державних чиновників та теоретиків польської міжвоєнної еміграційної політики: А. Зарихти, М. Шавлецького, Ю. Околовича, Ю. Влодека, З. Людкевича, М. Красноцького, М. Панкевича, С. Юркевича та ін., які містять значний статистичний матеріал та аналіз перебігу еміграції. Особливо слід відзначити роботу із впорядкування статистики еміграційного руху, що її здійснив А. Зарихта.

Цінними для аналізу динаміки, напрямів та характеру еміграційних процесів є й роботи авторитетних польських істориків Е. Колодзєя, Г. Яновської, А. Пачковського, А. Пільха, П. Крашевського, Я. Красноцького та ін.

Мета і завдання статті полягають у дослідженні особливостей міграційних процесів у Польщі 1930-х рр.; відстеженні впливу світової економічної кризи на цей процес; виявленні регіональних особливостей стосовно напрямків еміграції, її релігійно-етнічної, соціальної та демографічної структури.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Світова економічна криза 1929–1933 рр. кардинально вплинула на динаміку, характер, структуру та напрямки польської еміграції. У першій половині 1930-х рр. на тлі раптового припинення еміграції збільшилася рееміграція, що суттєво вплинуло на міграційний баланс усередині країни. Якщо в 1926–1930 рр. із Польщі емігрувало щорічно понад 100 тис. осіб, що становило 21,2 % натурального приросту і 3,3 % загалу населення, то в 1931–1935 рр. простежується зворотний процес – домінування рееміграції. Найвищого показника повернення на батьківщину сягнуло в 1931–1932 рр. (див. табл. 1).

Таблиця 1

Баланс трудової міграції в Польщі в 1931–1935 рр.*

Роки	Абсолютна кількість	Співвідношення	
		відсоток натурального приросту в рік	відсоток до загальної кількості населення у рік
1926–1930	- 100900	- 21,20	- 3,30
1931	+ 11700	+ 2,40	+ 0,37
1932	+ 17100	+ 3,80	+ 0,53
1933	- 16700	- 4,20	- 0,51
1934	- 8500	- 2,10	- 0,26
1935	- 400	- 0,09	- 0,01

* Джерело: [1, с. 5].

Раптове зменшення континентальної еміграції з Польщі розпочалося 1931 р. Якщо в 1930 р. з країни виїхало 171 853 особи, то в 1931 р. – 64 235 осіб, а в 1932 р. – лише 11 772 особи. Причиною такого різкого спаду стало передусім фактичне припинення сезонної еміграції до Німеччини (виїхало лише 388 осіб) і значне зменшення попиту на робочі руки у французькій промисловості (виїхало 8133 особи). У наступні роки еміграція трималася на дещо вищому рівні завдяки появі нового ринку праці для польських сезонних робітників у Латвії. 1932 р. до цієї країни виїхало 1882 польських робітники, що становило 16 % усієї польської континентальної еміграції, 1933 р. – 4813 (26,2 %), 1934 р. – 11 993 (55,1 %) та 1935 р. – 16 114 осіб (84 %) відповідно (див. табл. 2).

Різкий спад чисельності континентальної еміграції був пов'язаний передусім із жорсткою імміграційною політикою Німеччини та Франції. Серйозні тенденції до скорочення контингенту проявилися в 1931 р. Німеччина, яка в другій половині 1920-х рр. була лідером серед польських еміграційних ринків, скоротила в'їзд поляків у 1930–1935 рр. у понад десять разів – до 35 353 осіб. Якщо в 1931 р. до цієї країни на сезонні роботи виїхало 32 302 особи, то в 1932-му – лише 388, у 1933-му – 701, у 1934-му – 914, у 1935-му – 1048 осіб.

Таблиця 2

Континентальна еміграція з Польщі в 1931–1935 рр.*

Країна	1931	1932	1933	1934	1935	Разом
Франція	28 396 44,2 %	8133 69,1 %	11 427 62,2 %	8028 36,9 %	1360 7,1 %	57 344 42,2 %
Латвія	1748 2,7 %	1882 16,0 %	4813 26,2 %	11 993 55,1 %	16 114 84 %	36 550 27 %
Німеччина	32 302 50,3 %	388 3,3 %	701 3,8 %	914 4,2 %	1048 5,4 %	35 353 26,1 %
Бельгія	868 1,4 %	509 4,3 %	538 3,0 %	281 1,3 %	211 1,1 %	2407 1,8 %
Інші	921 1,4 %	860 7,3 %	879 4,8 %	545 2,5 %	456 2,4 %	3661 2,7 %
Разом	64 235 100 %	11 772 100 %	18 358 100 %	21 761 100 %	19 189 100 %	135 315 100 %

* Джерело: власні підрахунки на підставі [2, с. 136].

Децо менші, проте також досить суттєві обмеження вводила Франція. У першій половині 1930-х рр. польська еміграція до цієї країни скоротилася порівняно із попереднім періодом уп'ятеро – до 57 344 осіб. У 1931 р. до Франції емігрувало 32 302 громадян Польщі, у 1932-му – 8133, у 1933-му – 11 422, у 1934-му – 8028, 1935-му – 1360 осіб (див табл. 2).

Упродовж 1932–1936 рр. відбуваються помітні зміни в релігійно-етнічній та соціально-демографічній структурі еміграції. На тлі загального спаду еміграційного процесу серед емігрантів до деяких країн зростає частка представників національних меншин. За рахунок еміграції до Латвії із Віленського і Новогрудського воєводств помітно збільшується відсоток православних – 16 378 (16,3 %). Серед емігрантів до Франції значно переважають римо-католики – 29 845 осіб (80 %), а до Німеччини, попри незначну їх кількість, євангелісти – 3074 (73,6 %). Високий відсоток іудеїв у еміграції до Бельгії – 1107 осіб (60 %) – пояснюється тим, що в умовах кризи сюди виїжджали здебільшого члени родин тих, хто прибув у цю країну раніше. Окрім того, іудеї в Бельгії працювали здебільшого в ремісництві та торгівлі, де наслідки кризи відчувалися не так гостро (див. табл. 3). З огляду на родинний характер еміграції та особливості попиту в цей період помітно домінують жінки – 72 152 особи (71,5 %) (чоловіків у цей час емігрувало 28 250, або 28 %).

Таблиця 3

Континентальна еміграція з Польщі у розрізі країн, статі та віросповідання у 1932–1936 рр.*

Країна	Разом	Стать			Віросповідання					
		чоловіча	жіноча	не подано	римо-катол.	греко-катол.	євангелісти	православні	іудеї	інші, не подано
Разом	100 830 100 %	28 250 28 %	72 152 71,5 %	448 0,5 %	67 192 66,6 %	5093 5 %	3279 3,3 %	16 378 16,3 %	4857 4,8 %	4051 4 %
Латвія**	54 422 100 %	11 975 22 %	42 446 78 %	1	29 330 53,9 %	14 0,3 %	11 0,2 %	15 065 27,7 %	11 0,2 %	3166 5,82 %
Франція	37 321 100 %	13 097 35,1 %	23 913 64,1 %	311 0,8 %	29 845 80 %	4848 13 %	52 0,14 %	199 0,52 %	2227 5,76 %	150 0,4 %
Німеччина	4179 100 %	1539 36,8 %	2549 61,0 %	91 2,2 %	1005 24 %	5 0,1 %	3074 73,6 %	2 0,05 %	56 1,35 %	37 0,9 %
Бельгія	1849 100 %	481 26 %	1350 73,0 %	18 1,0 %	695 37,5 %	36 1,9 %	5 0,3 %	5 0,3 %	1107 60 %	–
Голландія	292 100 %	88 30,1 %	200 68,5 %	4 1,4 %	65 22,3 %	–	6 2,0 %	–	221 75,7 %	1

* Джерело: складено на основі [2, с. 169].

** Дані за віросповіданням не узгоджуються.

В умовах кризи дещо змінилася географія еміграційної активності. Помітно спала активність еміграції із західних і центральних воєводств, натомість зросла зі східних. У 1932–1936 рр. 70,2 % емігрантів до європейських країн походили із Віленського – 46 143 (45,8 %), Львівського – 13 056 (12,9 %) та Лодзького – 11 603 (11,5 %) воєводств. Еміграція із центральних регіонів Польщі була представлена рівномірно. Так, із Краківського воєводства в цей період виїхало 5268 осіб (5,2 %), Познанського – 4697 (4,7 %), Варшавського (включно із Варшавою) – 4172 (4,1 %), Келецького – 3059 (3 %). Досить високою, через еміграцію до Латвії, була й еміграція із Новогрудського воєводства – 4824 особи (4,8 %). Традиційно найменше європейське заробітчанство торкнулося Поліського воєводства, звідси виїхала 91 особа, а з Волинського – 197 осіб (див. табл. 4).

Таблиця 4

Еміграція до європейських країн у 1932–1936 рр. у розрізі воєводств, статі і віросповідання

Воєводство	Разом	Стать			Віросповідання					
		чоло-віки	жінки	не подано	римо-катол.	греко-катол.	єван-гелісти	право-славні	іудеї	інші, не подано
Разом	100 850	28 250	72 152	448	67 192	5093	3279	16 378	4857	4051
м. Варшава	2703	917	1782	4	1048	5	53	44	1548	5
Варшавське	1469	691	773	5	1126	2	17	3	319	2
Лодзьке	11 603	3734	7849	20	10 626	7	143	1	815	11
Келецьке	3059	1111	1908	40	2714	3	11	1	319	11
Люблінське	2905	585	2286	34	1892	30	4	512	438	29
Білостоцьке	668	263	398	7	498	1	13	21	130	5
Віленське	46 143	10 916	35 224	3	28 667	2	10	13 749	222	3493
Новогрудське	4824	500	4321	3	2490	6	–	1945	44	339
Поліське	91	32	58	1	16	1	–	25	49	–
Волинське	197	80	114	3	37	5	11	55	89	–
Познанське	4697	1692	2951	54	2233	2	2422	1	26	13
Поморське	625	207	389	29	305	1	308	3	4	4
Сілезьке	946	395	498	53	633	3	234	–	22	54
Краківське	5268	1725	3528	15	4997	24	10	4	218	15
Львівське	13 056	4394	8534	128	8820	3623	33	12	531	37
Станіславське	651	288	345	18	156	435	9	1	45	5
Тернопільське	1737	641	1076	20	749	941	–	–	29	18
Не подано	208	79	118	11	185	2	1	1	9	10

* Джерело: власні підрахунки на підставі [2, с. 161].

Попри зменшення серед емігрантів частки римо-католиків їм і надалі належала більшість. У період 1932–1936 рр. до європейських країн із 100 850 польських емігрантів римо-католиками були 67 192 особи, або 66,6 %. Другою за чисельністю групою, значною мірою за рахунок еміграції до Латвії, були православні – 16 378 (16,2 %). Греко-католиків було 5093 особи (5 %), іудеїв – 4857 (4,8 %), а євангелістів – 3279 осіб (3,3 %).

На тлі різкого спаду чисельності емігрантів значно зростає повернення до країни польських громадян. Міграційний процес із Німеччиною був частково збалансований сезонним характером еміграції напередодні кризи. Кількість польських громадян, які щороку виїжджали до цієї країни та поверталися звідти, була майже однаковою. А тому з припиненням сезонних заробітків основу контингенту реемігрантів складали особи, які перебували в країні довший час і відповідно до імміграційної політики Німеччини змушені були повертатися на батьківщину. Натомість із Франції рееміграція набула неконтрольованого характеру. З огляду на критичну економічну ситуацію в країні та політичну радикалізацію суспільства польський уряд із великим занепокоєнням спостерігав за цим процесом. У період 1931–1935 рр. рееміграція із Франції сягнула 117 099 осіб, що становило 55,4 % від загалу континентальної рееміграції до Польщі [3, с. 232]. У 1931 р. кількість реемігрантів із цієї країни сягнула 26 174 осіб (32,5 %), у 1932-му – 25 126 (76,8 %), 1933-му – 10 172 (68,2 %), 1934-му – 20 204 (63,6 %), 1935-му – 35 423 особи (68,5 %) (див. табл. 5).

Таблиця 5

Континентальна рееміграція до Польщі в 1931–1935 рр.*

Країна	1931 р.	1932 р.	1933 р.	1934 р.	1935 р.	Разом
Франція	26 174 32,5 %	25 126 76,8 %	10 172 68,2 %	20 204 63,6 %	35 423 68,5 %	117 099 55,4 %
Німеччина	45 689 56,5 %	1470 4,5 %	704 4,7 %	468 1,5 %	227 0,4 %	48 558 23 %
Латвія	1471 1,8 %	1382 4,2 %	487 3,3 %	10 120 31,8 %	15301 29,6 %	28 761 13,6 %
Бельгія	692 0,9 %	602 1,9 %	347 2,3 %	162 0,5 %	387 0,8 %	2190 1,0 %
Інші	6429 8,0 %	4126 12,6 %	3201 21,5 %	816 2,6 %	344 0,7 %	14 916 7,0 %
Разом	80 455 100 %	32 706 100 %	14 911 100 %	31 770 100 %	51 682 100 %	211 524 100 %

* Джерело: власні підрахунки на підставі [3, s. 232].

Пік рееміграції із Німеччини припав на 1931 р., коли до Польщі повернулося 45 689 робітників, що склало 56,5 % загального показника польської континентальної рееміграції. У наступні роки процес рееміграції був незначним, у 1932-му – 1470 осіб (4,5 %), у 1933-му – 704 (4,7 %), у 1934-му – 468 (1,5 %), у 1935-му – 227 (0,4 %).

Від 1934 р. помітне місце в процесі рееміграції посідає Латвія, що було зумовлено активізацією сезонної еміграції до цієї країни. Якщо в 1931 р. кількість реемігрантів із цієї країни становила 1471 особу, або 1,8 %, у 1932-му – 1382 (4,2 %), 1933-му – 487 (3,3 %), то в 1934-му – 10 120 (31,8 %), 1935-му – 15 301 (29,6 %). У цілому в період 1931–1935 рр. до Польщі повернулося 211 524 особи, натомість виїхало 135 315 осіб (див. табл. 5).

Вихід із економічної кризи європейських імміграційних країн у середині 1930-х рр. пожвавив еміграційну активність громадян Польщі. Впродовж 1936–1938 рр. континентальна еміграція швидко зростала (див. табл. 6).

Таблиця 6

Континентальна еміграція з Польщі в 1936–1938 рр.*

Країна призначення	1936 р.	1937 р.	1938 р.	Разом
Німеччина	1128 3,8 %	12 159 15,5 %	63 611 59 %	76 898 35,6 %
Франція	8373 28,1 %	33 026 42,0 %	20 481 19 %	61 880 28,6 %
Латвія	19 620 65,9 %	22 831 29 %	17 844 16,6 %	60 295 27,9 %
Бельгія	310 1,0 %	8312 10,6 %	1291 1,2 %	9913 4,6 %
Естонія	–	1081 1,4 %	3993 3,7 %	5074 2,4 %
Люксембург	3 0,0 %	870 1,1 %	318 0,3 %	1191 0,5 %
Інші	336 1,2 %	348 0,4 %	263 0,2 %	947 0,4 %
Разом	29 770 100 %	78 627 100 %	107 801 100 %	216 198 100 %

* Джерело: власні підрахунки на підставі [2, s. 136].

Якщо в 1935 р. до європейських країн з Польщі виїхало 19 189 емігрантів, то в 1936-му – 29 770. Швидке відновлення континентальної еміграції відбувалося значною мірою внаслідок збільшення потреби на робочі руки в сільському господарстві Франції і Латвії. 1936 р. до Латвії виїхало 19 620 польських робітників, що склало 65,9 % контингенту за рік. 1937 р. лідером за кількістю польських емігрантів стає Франція. Порівняно із попереднім роком кількість заробітчан, які виїхали до цієї країни, зросла майже вчетверо – від 8373 осіб у 1936 р. до 33 026 осіб у 1937 р., або 42 % загалу [2, с. 136].

У 1937–1938 рр. перед польськими сільськогосподарськими робітниками знову відкрився німецький ринок. Якщо в 1936 р. до цієї країни виїхало 1128 осіб, то в 1937-му – 12 159, а в 1938-му – 63 611 осіб. У 1938 р. Німеччина прийняла 59 % усієї польської континентальної еміграції [2, с. 136].

У другій половині 1930-х рр. польській владі вдалося досягнути певних успіхів у врегулюванні сезонної еміграції до Німеччини, зокрема збільшити частку чоловіків, змістити географію відбору із прикордонних повітів та здійснювати відбір претендентів із аграрно перенаселених районів лише польської національності. Серед легальних польських емігрантів переважали чоловіки (66 %). Більшість заробітчан до Німеччини походила із Краківського воєводства [4, с. 228].

Третім напрямом за чисельністю континентальної польської сезонної еміграції від 1934 р. стала Латвія. Впровадження аграрної реформи в умовах низького рівня заселення цієї країни (30 осіб на км² [5, с. 16]), зумовило потребу залучення в латвійське сільське господарство додаткової іноземної робочої сили. Еміграція із Польщі до Латвії була досить значною. У 1936 р. до цієї країни виїхало 19 620 громадян Польщі, що становило 65,9 % польської континентальної еміграції за рік, у 1937 р. – відповідно 22 831, або 29 % (відсоткове співвідношення зменшилося за рахунок різкого зростання польської еміграції до Франції), у 1938-му – 17 844 особи, або 16,6 % [2, с. 136].

У 1938 р. кількість польських робітників, які працювали в латвійському сільському господарстві, сягала 40 тис. осіб, із них 23 тис. перебували в країні впродовж попередніх кількох років, а 17 тис. були завербовані навесні 1938 р. Згідно з анкетними даними 1937 р. близько 63 % польських робітників прибуло із Віленського воєводства, решта – із Новогрудського, Келецького, Львівського та інших воєводств. Із Віленщини до Латвії емігрували переважно мало- і середньоземельні селяни. Оплата праці в Латвії була досить низькою: чоловіки отримували 1,40 злотого в день, а жінки – 1,20 злотого. Після появи можливостей виїжджати до Німеччини, заробітчани із західних та центральних воєводств почали відмовлятися від заробітків у Латвії, натомість зростає кількість вихідців із найбідніших північно-східних воєводств. На 1939 р. Латвія потребувала 20 тис. польських робітників, із яких 65 % мали бути жінки [4, с. 232–233].

У післякризовий період відбулося певне поживлення еміграції до Бельгії. Якщо в 1936 р. до цієї країни виїхало лише 310 осіб (1,0 %), то в 1937 р. – 8312 (10,6 %). Проте вже в 1938 р. кількість емігрантів знову зменшилася до 1291 особи (1,2 %).

У 1937 р. польські сезонні робітники почали освоювати ще й естонський ринок праці. Того року сюди виїхала 1081 особа. Наступного року кількість робітників зросла до 3993 (3,7 %) (див. табл. 6). Попри складні умови праці та низьку оплату польська влада всіляко намагалася освоїти цей ринок на протипагу німецькому. До Естонії здебільшого емігрувало населення Віленського і Новогрудського воєводств [6].

У період 1937–1938 рр. відбулися помітні зміни в національній структурі еміграції, суттєво збільшився відсоток емігрантів польської національності. Із 186 428 осіб римо-католиками були 153 843 емігранти, що становило 82,5 % від загалу. За рахунок еміграції до Латвії і Естонії відносно високою лишалася і кількість православних – 15 314 осіб, або 8,2 %. Серед греко-католиків ці показники сягали – 11 165 (6 %), євангелістів – 3615 (1,9 %), іудеїв – 834 (0,45 %) осіб (див. табл. 7).

Серед емігрантів до Німеччини римо-католиками були 72 117 осіб (95,2 %), і надалі порівняно високою була частка євангелістів – 3484 особи (4,6 %). До Франції також виїжджали переважно римо-католики – 81,5 % (43 584 особи), помітно більше сюди емігрувало і греко-католиків – 17,1 % (9161 особа). Серед емігрантів до Латвії та Естонії високою була частка римо-католиків (60,7 % і 52,3 % відповідно) та православних (31,4 % і 44,8 %). В еміграції до Бельгії 95,6 % становили римо-католики і 3 % – іудеї.

Таблиця 7

Континентальна еміграція з Польщі в розрізі країн, статі та віросповідання в 1937–1938 рр.*

Країна	Разом	Стать			Віросповідання					
		чол.	жін.	не подано	римо-катол.	греко-катол.	євангелісти	православні	їудеї	інші, не под.
Разом	186 428 100 %	90 531 48,5 %	95 227 51,1 %	670 0,4 %	153 843 82,5 %	11 165 6 %	3615 1,9 %	15 314 8,2 %	834 0,5 %	1657 0,9 %
Німеччина	75 770 100 %	33 941 44,8 %	41 797 55,15 %	37 0,05	72 117 95,2 %	3 0 %	3484 4,6 %	–	2 0	164 0,2 %
Франція	53 507 100 %	28 145 52,6 %	24 831 46,4 %	531 1,0 %	43 584 81,47 %	9161 17,1 %	67 0,13 %	310 0,58 %	307 0,57 %	78 0,15 %
Латвія	40 675 100 %	18 614 45,8 %	22 061 54,2 %	–	24 701 60,73 %	1916 4,71 %	1	12 781 31,42 %	–	1276 3,14 %
Бельгія	9603 100 %	5569 58,75 %	3933 40,1 %	101 1,05 %	9203 95,6 %	77 0,8 %	7 0,08 %	4 0,04 %	296 3,08 %	16 1,2 %
Естонія	3993 100 %	2348 58,8 %	1645 41,2 %	–	2088 52,3 %	–	–	1790 44,8 %	–	115 2,9 %
Інші	2880	1914	960	6	2150	8	56	429	229	8

* Джерело: складено на основі [2, s. 169].

Демографічна структура еміграції підпорядковувалася потребам ринків праці. Серед емігрантів до Німеччини та Латвії домінували жінки, а до Франції, Бельгії і Естонії виїжджали здебільшого чоловіки (див. табл. 7).

Тенденція значного домінування та зростання серед емігрантів до європейських країн частки римо-католиків із 65,7 % до 82,5 % простежується упродовж 1926–1938 рр. Порівняно сталою (у межах 5–6 %) була частка греко-католиків. Різкі коливання участі в континентальній еміграції від 0,5 % у 1926–1931 рр. до 16,2 % у роки кризи та спад до 8,2 % (на фоні зростання еміграції до Франції і Німеччини в 1937–1938 рр.) простежуються серед православних. Тенденції кількісного (окрім 1932–1936 рр. (4,8 %)) і відсоткового спаду простежуються серед їудеїв від 2,4 % до 0,45 %. Чисельно невисокою, проте із тенденцією зростання із 0,8 % до 3,3 % у роки кризи та певним спадом до 1,9 % наприкінці 30-х років, була континентальна еміграція євангелістів (див. табл. 8).

Таблиця 8

Континентальна еміграція з Польщі в 1926–1938 рр. у розрізі віросповідань*

Роки	Разом	Віросповідання									
		римо-католики		греко-католики		православні		їудеї		євангелісти	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
1926–1931	743 312	488 538	65,7	40 418	5,4	3728	0,5	17 525	2,4	6236	0,8
1932–1936	100 850	67 192	66,6	5093	5,0	16 378	16,2	4857	4,8	3279	3,3
1937–1938	186 428	153 843	82,5	11 165	6,0	15 314	8,2	834	0,45	3615	1,9

* Джерело: власні підрахунки на підставі [2, s. 158, 161, 164].

Результатом зусиль польської влади став більш рівномірний розподіл контингенту континентальної еміграції серед центральних і західних воєводств та збільшення у ній частки етнічних поляків. Лідерами за кількістю емігрантів до Європи в 1937–1938 рр. були такі воєводства: Лодзьке – 36 461 особа (19,6 %), Львівське – 26 332 (14,1 %), Віленське – 25 564 (13,7 %), Познанське – 23 980 (12,9 %), Келецьке – 23 553 (12,6 %), Краківське – 23 208 осіб (12,4 %). Із Віленського воєводства, як уже зазначалося, виїжджали здебільшого до Латвії та Естонії, натомість із решти до Німеччини і Франції. Серед емігрантів із Лодзького воєводства римо-католики становили 98,9 %, Келецького – 99,8 %, Познанського – 92,1 %, Краківського – 98,3 %, Львівського – 69,2 % [2, s. 164].

Значно менші квоти на сезонні роботи виділялися східним і північним воєводствам, винятком було лише Віленське воєводство. Зростання кількості емігрантів звідси відбувається на тлі зменшення зацікавленості еміграцією у Латвію в центральних і західних воєводствах.

Традиційно низькими були квоти для воєводств з українським населенням. Винятком було лише Львівське воєводство, де квота становила 26 332 особи, проте римо-католиків серед них було 18 222 особи, або 69,2 %, а греко-католиків – 7529 (28,6 %). У Тернопільському воєводстві участь у континентальній еміграції взяло лише 4682 особи, серед них римо-католиків – 2041 особа (43,6 %), греко-католиків – 2627 осіб (56,1 %). У Станіславському воєводстві із 997 осіб 286 (28,7 %) були римо-католиками, а 696 (69,8 %) – греко-католиками. Традиційно мізерною була континентальна еміграція із Волинського воєводства: 547 осіб (римо-католики – 107 (19,6 %), греко-католики – 29 (5,3 %), православні – 398 (72,8 %)) та Поліського – 396 осіб (римо-католики – 76 (19,2 %), греко-католики – 18 (4,5 %), православні – 290 (73,2 %)) [2, с. 164].

Досить високою була частка римо-католиків і серед заробітчан із північно-східних воєводств. Так, із Віленського воєводства на сезонні заробітки виїжджало 51,3 % римо-католиків і 44,3 % православних, із Новогрудського відповідно – 44,4 % і 55,2 %, Білостоцького – 95,1 % і 1,1 %.

Більші групи евангелістів емігрували із Познанського воєводства – 1884 особи, що становило 52,1 % загалу учасників цієї громади в континентальному еміграційному русі, Поморського – 784 (21,7 %), Сілезького – 568 (15,7 %) та Лодзького – 242 (6,7 %).

Еміграція іудеїв до європейських країн наприкінці 1930-х рр. була мізерною. У 1937–1938 рр. виїхало лише 834 особи, що склало менше ніж пів відсотка від загалу (див. табл. 9).

Таблиця 9

Еміграція до європейських країн у 1937–1938 рр. у розрізі воєводств, статі та віросповідання*

Воєводство	Разом	Стать			Віросповідання					
		чол.	жін.	не подані	римо-катол.	греко-катол.	свангелісти	православні	іудеї	інші, не подані
Разом	186 428	90 531	95 227	670	153 843	11 165	3615	15 314	834	1657
м. Варшава	544	157	384	3	347	–	21	11	165	–
Варшавське	3126	1507	1607	14	3035	5	22	–	66	–
Лодзьке	36 461	16 619	19 775	67	36 059	14	242	4	140	2
Келецьке	23 553	11 568	11 921	64	23 496	2	5	–	43	7
Люблінське	3242	1485	1749	8	2537	80	3	580	36	6
Білостоцьке	4232	2952	1273	7	4024	8	42	49	27	82
Віленське	25 564	11 703	13 858	3	13 119	10	–	11 322	18	1095
Новогрудське	4513	2495	2018	–	2003	14	1	2490	5	–
Поліське	396	309	87	–	76	18	–	290	12	–
Волинське	547	353	194	–	107	29	3	398	10	–
Познанське	23 980	11 519	12 258	203	22 084	1	1884	1	10	–
Поморське	1552	771	768	13	762	1	784	–	5	–
Сілезьке	3373	1565	1734	74	2753	2	568	–	7	43
Краківське	23 208	11 066	12 087	55	22 812	129	24	160	76	7
Львівське	26 332	13 202	13 031	99	18 222	7529	9	6	183	383
Станіславське	997	581	407	9	286	696	5	1	9	–
Тернопільське	4682	2640	2015	27	2041	2627	–	2	9	3
Не подані	124	39	61	24	80	–	2	–	13	29

* Джерело: власні підрахунки на підставі [2, с. 164].

Реєміграція в цей період була досить великою і пояснюється сезонним характером еміграції до Німеччини, Латвії і Естонії та політикою щодо іноземців з боку Франції. У 1936 р. найбільше польських робітників повернулося із Франції (23 229 осіб, або 56,0 %). Досить високим і співвідносним із сезонним характером еміграції було повернення польських громадян із Латвії. У 1936 р. із цієї країни повернулося 17 250 осіб, у 1937 – 19 219, 1938 – 20 103 особи. Різке зростання сезонної еміграції до Німеччини у 1938 р. зумовило і найбільшу хвилю реєміграції (56 350 або 61,3 %) польських робітників під кінець року [7, с. 35].

У загальному міграційному балансі у період 1936–1938 рр. із Польщі до країн Європи виїхало 216 198 осіб, а повернулося 172 399 (див. табл. 10).

Таблиця 10

Континентальна рееміграція до Польщі у 1936–1938 рр.*

Країна призначення	1936 р.	1937 р.	1938 р.	Разом
Німеччина	291 0,7 %	10 978 28,1 %	56 350 61,3 %	67 619 39,2 %
Латвія	17 250 41,6 %	19 219 49,2 %	20 103 21,9 %	56 572 32,8 %
Франція	23 229 56,0 %	7568 19,4 %	12 094 13,2 %	42 891 24,9 %
Естонія	–	814 2,1 %	2753 3,0 %	3567 2,1 %
Бельгія	320 0,8 %	52 0,1 %	99 0,1 %	471 0,3 %
Люксембург	9 0,0 %	18 0,1 %	172 0,2 %	199 0,1 %
Інші	388 0,9 %	377 1,0 %	315 0,3 %	1080 0,6 %
Разом	41 487 100 %	39 026 100 %	91 886 100 %	172 399 100 %

* Джерело: власні підрахунки на підставі [2, s. 136].

Висновок. У результаті тогочасної державної політики основний склад континентальної сезонної еміграції формувався із населення західних і центральних воєводств Польщі (переважно римо-католиків), у той час як контингент міжконтинентальної, переважно переселенської, – зі східних (здебільшого православних, греко-католиків, іудеїв і євангелістів). Найбільшими польськими еміграційними ринками в Європі були Німеччина і Франція. Від них польський ринок праці залежав найбільше. У роки світової кризи еміграція у Францію скоротилася в п'ять разів, а в Німеччину – у десять. Шукаючи альтернативу цим країнам, польська влада намагалася забезпечити можливість трудовлаштувати своїх громадян у Латвії й Естонії.

Джерела та література

1. Statystyka Pracy. – 1937. – Z. 1.
2. Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Ministerstwo Spraw Zagranicznych (ffani AAN, MSZ). – Sygn. 9886. – Zarychta A. Dwudziestolecie emigracji z Polski 1918–1938.
3. Statystyka Pracy. – 1937. – Z. 4.
4. Kołodziej E. Wychodnictwo zarobkowe z Polski 1918–1939 / E. Kołodziej. – Warszawa : Książka i Wiedza, 1982. – 291 s.
5. Mały Rocznik Statystyczny. 1939. – Warszawa : Główny urząd statystyczny RP, 1939. – 425 s.
6. AAN, MSZ. – Sygn. 9653. – Raport Poselstwa RP w Tallinie z 16.XII.1938.
7. Statystyka Pracy. – 1939. – Z. 1.

Шваб Анатолий. Региональная, религиозно-этническая и социально-демографическая характеристика континентальной эмиграции с Польши в 1930-х гг. Статья посвящена проблемам миграционного движения 1930-х гг. в Польше. В ней проанализированы: динамика эмиграционного и реэмиграционного движения; влияние на эмиграционную активность мирового экономического кризиса и экономической конъюнктуры иммиграционных стран; география эмиграции в европейские страны; религиозно-этническая и демографическая структура эмиграции; региональные особенности направлений и религиозно-этнической структуры континентальной эмиграции. Выявлено, что в результате проводимой государственной политики основной контингент континентальной сезонной эмиграции формировался из населения западных и центральных воєводств Польши (в основном римо-католиков), в то время как контингент межконтинентальной, преимущественно переселенческой, – из восточных (в основном православных, греко-католиков, иудеев и евангелистов). Крупнейшими польскими европейскими эмиграционными рынками были Германия и Франция. От них польский рынок труда зависел наиболее. В годы мирового экономического кризиса эмиграция во Францию сократилась в пять раз, а в Германию – в десять. В поисках альтернативы этим странам, польская власть стремилась обеспечить возможности трудоустройства своих граждан в Латвии и Эстонии.

Ключевые слова: эмиграция с Польши, национальная структура эмиграции с Польши, направления эмиграции с Польши, реэмиграция в Польшу, эмиграция в разрезе воєводств.

Shvab Anatoliy. Regional, Religious, Ethnic and Social-Demographic Characteristic of the Continental Emigration from Poland in 1930th. This article is devoted to the migration movement in the 1930th in Poland. The author has analyzed the dynamics of the emigration and reemigration movement; the influence on the emigration activity of the world economic crisis and economic situation of the immigration countries; the geography of emigration to the European countries; religious, ethnic and demographic structure of emigration; regional peculiarities of the directions and religious and ethnic structure of the continental emigration. It is analyzed that due to the results of the established state policy the main contingent of the season emigration consisted of the West and Central Polish provinces population (mostly Roman Catholics) at the same time the intercontinental – of the East Polish provinces population (mostly Orthodox, Greek Catholics Jews and Evangelists). The biggest European emigration markets were German and France. The Polish labour market depended on them greatly. In the years of the world economic crisis the emigration to France reduced in five times, to the German – in ten times. As an alternative the Polish authority aimed to ensure the possibilities of the job placement of its citizens in Latvia and Estonia.

Key words: emigration in Poland, national structure of the interwar emigration from Poland, the directions of the emigration from Poland, remigration to Poland, emigration according to the provinces.

Стаття надійшла до редколегії
18.04.2013 р.

УДК 94(438)«1948»:329.15/17

Лариса Шваб

«Польські комуністи проти польських комуністів»: політична боротьба в Польщі (червень 1948 р.)

У статті з'ясовується зміст конфлікту в Польській робітничій партії в червні 1948 р., відомий під назвою «право-націоналістичне відхилення» від лінії партії. Авторка доводить, що політичний процес був спланований радянським керівництвом задля заміщення комуністів-«патріотів» на чолі з Владиславом Гомулкою комуністами, вірними Йосипу Сталіну.

Ключові слова: «право-націоналістичне відхилення», Польська робітничая партія, Польська соціалістична партія, червневий (1948 р.) пленум ЦК ППР, Польська об'єднана робітничая партія.

Постановка наукової проблеми та її значення. До кінця 40-х років ХХ ст. завершився перший найважливіший етап формування системи влади в країнах Центрально-Східної Європи, підконтрольних СРСР. У Польщі він розпочався в період великого замішання 1942-го й 1943 рр. У Різдвяну ніч 31 грудня 1943 р. постала Крайова рада народова, а контроль над ППР перейняв Владислав Гомулка. Інша паралель влади формувалася в Москві в липні 1944 р. і завершилася утворенням Польського комітету національного визволення. Сталін довго вагався, на кого в Польщі поставити. Зрештою ПКНВ був сформований на базі Союзу польських патріотів – комуністів, що перебували в СРСР, а очолив його Едвард Осубка-Моравський – соціаліст, про якого ніхто ніколи не чув. У такий спосіб Сталін здиригував закулісну боротьбу за владу в польському комуністичному керівництві, що набрала розмаху в січні 1947 р. Основними фігурантами боротьби були комуністи, що називали себе «патріотами», і ті, котрі не відчували «зв'язку з польським народом». У 1948 р. Сталін зробив ставку на комуністів-євреїв, чим спровокував гостру політичну боротьбу всередині ППР.

Мета дослідження – виявити механізми політичної боротьби в ППР у роки завершення сталінізації Польщі.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. 3 червня 1948 р. відбулося пленарне засідання Центрального комітету Польської робітничої партії (ЦК ППР), на якому востаннє доповідав Владислав Гомулка – генеральний секретар ППР. Про те, що відбувалося на пленумі, преса згадала у короткому повідомленні 6 червня: «На засіданні Центрального комітету генеральний секретар ППР тов. Веслав виголосив реферат, присвячений питанням об'єднання двох робітничих партій (ППР і ППС – Польської соціалістичної партії. – *Л. Ш.*). Після чого відбулася дискусія, ЦК уповноважив Політбюро (ПБ) розпочати заходи щодо скликання II з'їзду